

Maakt onbekend ook onbemind?

Een onderzoek naar de invloed van individuele en provinciale karakteristieken op anti-immigranten attitudes van autochtone Nederlanders

Universiteit Utrecht

Bachelorproject sociologie: 16 juni 2017

Roxanne Janssen (4171713)
Eleonora Kerstens (4112164)
Begeleiding: Lex Thijssen

Abstract

In dit onderzoek staat de vraag centraal in welke mate verschillen in anti-immigranten attitudes bij autochtone Nederlanders kunnen worden verklaard door karakteristieken op individueel en provinciaal niveau. Aan de hand van socialisatieprocessen, de etnische competitietheorie en de contacttheorie worden er zowel positieve als negatieve effecten verwacht van heersende tolerantienormen en de concentratie van niet-westerse immigranten in een provincie en van de mate van interetnisch contact in de buurt op anti-immigranten attitudes. Om deze effecten te onderzoeken is er gebruik gemaakt van data van de Netherlands Longitudinal Lifecourse Study (NELLS). Er wordt bewijs gevonden voor de contacttheorie op individueel niveau, wat betekent dat autochtone Nederlanders minder anti-immigranten attitudes hebben indien de mate van interetnisch contact in de buurt hoger is. Er wordt geen bewijs gevonden voor de hypothesen gebaseerd op de etnische competitietheorie en socialisatieprocessen, aangezien er geen significant effect bestaat van de concentratie van niet-westerse immigranten en de mate van tolerantienormen in een provincie op anti-immigranten attitudes.

1. Inleiding

In het verkiezingsprogramma van de Partij voor de Vrijheid (PVV) van afgelopen maart 2017 stond de de-islamisering van Nederland centraal. Dit zou onder andere gerealiseerd dienen te worden door de grenzen en asielzoekerscentra te sluiten, islamitische hoofddoekjes in publieke functies te verbieden, alle moskeeën en islamitische scholen te sluiten en de koran te verbieden (PVV, 2017). De PVV profileert zich dus in grote mate met anti-immigranten standpunten. De verkiezingsuitslagen tonen tevens aan dat de PVV met 20 zetels de op één na grootste partij van Nederland is geworden (Kiesraad, 2017).

Lubbers, Gijsberts en Scheepers (2002) vonden dat sterkere anti-immigranten attitudes een grote bijdrage leveren aan de verklaring van het electorale succes van zogenaamde anti-immigratie partijen. Uitslagen per stembureau lieten een duidelijke geografische verscheidenheid in stemgedrag zien. Zo zijn PVV-kiezers sterk vertegenwoordigd in Limburg en in randgemeenten van grote steden, voornamelijk bij Rotterdam. Ook in Flevoland, West-Brabant en Oost-Nederland neemt het aantal PVV-stemmers toe (NRC, 2016). Duidt dit op geografische variatie in anti-immigranten attitudes en zouden deze dan ook per provincie verschillen?

In dit onderzoek zal er gekeken worden naar in welke mate zowel individuele als provinciale karakteristieken, en de relatie tussen beiden, invloed uitoefenen op de mate van anti-immigranten attitudes.

Negatieve attitudes van de Nederlandse autochtone bevolking ten opzichte van niet-westerse immigranten staan in dit onderzoek dus centraal en worden aangeduid met de term *anti-immigranten attitudes*. Anti-immigranten attitudes gelden als maatstaf voor etnische discriminatie en vooroordelen (Quillian, 1995). Over het ontstaan van deze negatieve houdingen jegens immigranten zijn in de loop der tijd diverse theorieën ontwikkeld. Zo kunnen anti-immigranten attitudes bij autochtonen ontstaan via een mechanisme van sociale identificatie waardoor zij een voorkeur ontwikkelen voor de eigen groep (Scheepers, Felling & Peters, 1990) of wanneer zij immigranten als dreiging ervaren (Olzak, 1992; Scheepers, Gijsberts & Coenders, 2002).

Immigratie en de daarmee gepaard gaande anti-immigranten attitudes zijn in Nederland een belangrijk onderdeel van het politieke debat, wat dit onderzoek zeer actueel en relevant maakt. Anti-immigranten attitudes en vooroordelen zijn sterk gerelateerd aan etnische discriminatie, wat een belangrijke risicofactor is voor depressies onder immigranten (Missinne & Bracke, 2012). Uit onderzoek van Burns & Gimpel (2000) is ook gebleken dat een sterke anti-immigranten attitude samenhangt met een voorkeur voor een restrictief migratiebeleid.

Tevens kan een migratiebeleid op zijn beurt weer invloed uitoefenen op de mate van anti-immigranten attitude (Schlueter, Meuleman & Davidov, 2013). Indien integratie van niet-westerse immigranten in onze maatschappij faalt, heeft dat negatieve gevolgen voor de sociale cohesie in onze samenleving. Wanneer sociale cohesie in een wijk ontbreekt door de geringe binding tussen buurtbewoners met verschillende etnische achtergronden, heeft dat een negatief effect op de sociale leefbaarheid van een wijk (Kullberg, 2006).

Anti-immigranten attitudes zijn eerder onderzocht door onder andere Fuchs, Gerhards en Roller (1993), Pettigrew en Meertens (1995) en Hamberger en Hewstone (1997). Deze onderzoeken focusten echter slechts op de relatie tussen factoren op individueel niveau en anti-immigranten attitudes en lieten daarbij factoren op landelijk niveau achterwege. Quillian (1995) deed onderzoek naar de oorzaken van etnische vooroordelen op individueel en landelijk niveau en eindigde zijn onderzoek met de kanttekening dat onderzoek naar het interactie-effect tussen beide niveaus van toegevoegde waarde was geweest.

In een landenvergelijkend onderzoek van Scheepers et al. (2002) werd de invloed van zowel individuele en contextuele factoren, als de interactie hiervan op etnische uitsluiting onderzocht. Uit dit onderzoek bleek dat de negatieve invloed van etnische concentratie op anti-immigranten attitudes via het mechanisme van etnische dreiging ook voor het macroniveau opgaat.

Verder bleek uit een onderzoek op buurtniveau dat een groter aantal immigranten in de buurt een negatieve houding ten opzichte van immigranten bevordert en dat contact met immigranten deze negatieve houding juist tegengaat (van Praag, 2003).

Anti-immigranten attitudes werden tevens op lokaal en stedelijk niveau onderzocht (van der Waal, Koster & Achterberg, 2011; van der Paauw & Flache, 2012). In deze onderzoeken stonden verklarende factoren voor steun voor de PVV centraal.

Onderzoek waarin naast de invloed van individuele factoren op anti-immigranten attitudes wordt gekeken naar de invloed van provinciale factoren en de interactie tussen beide niveaus ontbreekt echter tot op heden. Verschilt de mate van anti-immigranten attitude nu per provincie in Nederland, en zo ja, welke provinciale karakteristieken bieden hiervoor een verklaring? Door te testen op het effect van provinciale factoren en de relatie tussen provinciale factoren en individuele factoren op anti-immigranten-attitude, wordt er door dit onderzoek een gat in de wetenschap gedicht. De resultaten kunnen nuttig zijn voor het maken van nieuw beleid omtrent immigranten op provinciaal niveau. Ook kan dit onderzoek eventueel nieuwe inspiratie bieden voor vervolgonderzoek.

Het is relevant om onderzoek te doen op provinciaal niveau omdat er in de tijd van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden (1588-1795) sprake was van een confederatie: de verschillende onafhankelijke deelstaten hadden elk een eigen grondwet en de samenwerking tussen deelstaten werd geregeld door een verdrag. In de loop der jaren is Nederland omgevormd tot een gedecentraliseerde eenheidsstaat waarin de nadruk ligt op de centrale, nationale overheid welke zorgt voor wetgeving en toezicht. De landelijke overheid kan bepaalde taken delegeren aan decentrale overheden zoals provincies (van Hoesel, Leeuw & Mevissen, 2005). Doordat provincies vroeger onafhankelijk waren bestaan er verschillen in normen en waarden tussen provincies. Onderzoek van het Centraal Bureau voor de Statistiek (2015) naar sociale samenhang in Nederland heeft dit bevestigd. Resultaten van dit onderzoek laten zien dat er verdeeldheid bestaat tussen provincies wanneer het gaat om het ‘meedoen met’ en ‘het hebben van vertrouwen in’ de Nederlandse samenleving. Hieruit blijkt dat er variatie bestaat in normen en waarden tussen provincies, wat kan duiden op verschillen in anti-immigranten attitudes tussen provincies.

Wanneer we de mate van multiculturalisme in Nederland bestuderen, zien we dat de Nederlandse samenleving voor 77,9 procent bestaat uit autochtonen en voor 22,1 procent uit immigranten¹. Van deze immigranten heeft 9,8 procent een westerse achtergrond en de overige 12,3 procent zijn immigranten met een niet-westerse achtergrond (CBS, 2016a).

Verder blijken immigranten niet gelijk verdeeld over Nederland. De grootste concentratie bevindt zich in en rondom Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht. Zo bestaat de samenleving van Amsterdam, Rotterdam en Den Haag uit meer dan 30 procent immigranten, wat inhoudt dat in deze steden ongeveer één op de drie inwoners een allochtone achtergrond heeft. In Utrecht is dit één op de vijf (CBS, 2016a).

Eveneens is de verdeling van immigranten over provincies relatief gezien niet gelijk. Wanneer we kijken naar niet-westerse immigranten blijkt dat relatief gezien het hoogste percentage niet-westerse immigranten in Flevoland woont, namelijk 20,29 procent, en het laagste percentage, 3,86 procent, in Drenthe (CBS, 2016a).

Naast de etnische concentratie van niet-westerse immigranten in provincies, wordt er in dit onderzoek gekeken naar de heersende tolerantienormen in een provincie. Doordat Nederland

¹ Onder autochtonen verstaan wij personen die in Nederland geboren zijn en waarvan tevens beide ouders in Nederland zijn geboren. Immigrantten zijn personen waarvan ten minste één ouder in het buitenland is geboren. (CBS, 2016b).

vroeger een confederatie was, zijn normen en waarden per provincie ontwikkeld (van Hoesel et al., 2005). Daarnaast heeft men door een proces van sociale interactie de neiging om deze tolerantienormen van elkaar over te nemen (Tajfel & Turner, 1979), waardoor heersende normen ten aanzien van niet-westerse immigranten over provincies kunnen variëren.

In dit onderzoek staan verklaringen voor anti-immigranten attitudes dus centraal. Voor deze verklaringen wordt er op individueel niveau gekeken naar de mate van interetnisch contact in de buurt. Op provinciaal niveau wordt er gekeken naar het percentage niet-westerse immigranten en de heersende tolerantienormen ten aanzien van niet-westerse immigranten in een provincie. Vervolgens wordt er gekeken in hoeverre de relatie op individueel niveau beïnvloed wordt door de verschillende provinciale factoren. Verandert de relatie tussen interetnisch contact in de buurt op anti-immigranten attitudes op individueel niveau indien de situatie op provinciaal niveau omtrent het percentage niet-westerse immigranten en de heersende tolerantienormen in een provincie verandert?

In dit onderzoek ligt de focus op anti-immigranten attitudes ten aanzien van niet-westerse immigranten. Niet-westerse immigranten hebben als herkomstland één van de landen in Afrika, Latijns-Amerika of Azië (inclusief Turkije) (CBS, 2016b). Waarom in dit onderzoek de focus ligt op niet-westerse immigranten, kan toegelicht worden aan de hand van onderzoek naar cultureel kapitaal en weerstand jegens etnische minderheden. De weerstand die autochtonen, met name laaggeschoolden, jegens etnische minderheidsgroepen hebben, blijkt voornamelijk te zijn geïnspireerd door een afkeer tegen culturele diversiteit (Hainmueller & Hiscox, 2007; Sides & Citrin, 2007; Sniderman, Hagendoorn & Prior, 2004). In lijn met deze observatie blijkt uit ander onderzoek dat deze autochtonen met name intolerant zijn ten opzichte van immigranten die in culturele zin het verst van hen af staan (Dustmann & Preston 2007; Fuchs et al., 1993). De cultuur van westerse immigranten komt meer met die van autochtone Nederlanders overeen dan die van niet-westerse immigranten (CBS, 2016b). Op basis daarvan kan de verwachting geschetst worden dat negatieve houdingen, wanneer deze aanwezig zijn, extremer zijn ten opzichte van niet-westerse immigranten dan ten aanzien van westerse immigranten.

De vraag die in dit onderzoek centraal staat luidt: *In welke mate kunnen verschillen in anti-immigranten attitudes bij autochtone Nederlanders worden verklaard door (a) karakteristieken op individueel niveau, (b) karakteristieken op provinciaal niveau, en (c) de interactie tussen individuele en provinciale karakteristieken?*

Om deze onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden wordt er voor dit onderzoek gebruik gemaakt van data uit de NETHERLANDS Longitudinal Lifecourse Study 2014 (NELLS) (Tolsma, Van der Meer & Gesthuizen, 2014) en van contextuele gegevens van het CBS (2016).

2. Theorie

2.1 Provinciale karakteristieken

Om verschillen in anti-immigranten attitudes van autochtone Nederlanders tussen provincies te verklaren, worden drie theorieën uiteengezet welke hierin een belangrijke rol spelen: de contacttheorie (Allport, 1954), de etnische competitieheorie (Olzak, 1992; Scheepers et al., 2002) en socialisatieprocessen (Nunn, Crockett en William, 1978; Tajfel & Turner, 1979).

2.1.1. Percentage niet-westerse immigranten

Allereerst wordt er in dit onderzoek gekeken naar het percentage niet-westerse immigranten in een provincie. Uit gegevens van het CBS (2016a) blijkt dat het aantal niet-westerse immigranten niet gelijk verdeeld is over de provincies. In Tabel 1 is deze verdeling weergegeven en hieruit blijkt onder andere dat er in Flevoland relatief gezien het hoogste percentage niet-westerse immigranten woont, namelijk 20,29 procent, en in Drenthe het laagste percentage niet-westerse immigranten, namelijk 3,86 procent.

Tabel 1: Totaal* percentage niet-westerse immigranten per Nederlandse provincie op 01-01-2016

Provincie	% Niet-westerse immigranten
Groningen	6.95
Friesland	4.16
Drenthe	3.86
Overijssel	7.82
Flevoland	20.29
Gelderland	7.23
Utrecht	12.94
Noord-Holland	18.19
Zuid-Holland	19.60
Zeeland	5.38
Noord-Brabant	8.70
Limburg	6.48

*Totaal percentage niet-westerse immigranten ten opzichte van het totale aantal inwoners per provincie

Bron: CBS Statline, 2016a, geraadpleegd op 17-03-2017

In de contacttheorie van Allport (1954) staat het idee centraal dat interetnisch contact negatieve interetnische attitudes vermindert. Interetnisch contact werkt wederzijds begrip en waardering voor de andere groep in de hand (Forbes, 1997). Volgens Allport (1954) zou interetnisch contact een van de meest effectieve manieren zijn om vooroordelen tussen autochtonen en immigranten te verminderen, mits het voldoet aan vier basiscondities.

De eerste conditie voor succesvol interetnisch contact is het hebben van een *gelijke status*. Dit houdt in dat groepen gelijken horen te zijn binnen de situatie waarin het contact plaatsvindt. Daarbij kunnen gelijke achtergronden, kwaliteiten en karakteristieken van belang zijn. Verschillen in academische achtergrond, welzijn, vaardigheden of ervaringen dienen zo klein mogelijk te zijn indien deze kwaliteiten de perceptie van aanzien beïnvloeden. Bij succesvol interetnisch contact waar er aan deze voorwaarde voldaan wordt, kan er gedacht worden aan een situatie waarin een hoogopgeleide autochtoon contact heeft met een immigrant die een soortgelijk opleidingsniveau heeft (Allport, 1954).

De tweede conditie voor succesvol interetnisch contact is het hebben van *eenzelfde doel* (Allport, 1954). Chu en Griffney (1985) hebben onderzoek gedaan naar het gedrag van middelbare scholieren en studentatleten. In dit onderzoek werd aan deze respondenten een vragenlijst voorgelegd met items over interetnische gedragingen en vriendschappen, beide geassocieerd met sport. Uit het onderzoek bleek onder andere dat in het streven naar winst, interraciale teams elkaar nodig hebben om hun doel te bereiken. Het bereiken van een doel, zoals kampioen worden, bleek het samenwerkingsproces te verbeteren. De contacttheorie en met name de conditie van het hebben van *eenzelfde doel* bleken van toepassing te zijn.

Ten derde is het bij interetnisch contact belangrijk dat het behalen van dat doel niet tot stand komt door onderlinge competitie, maar door *onderlinge samenwerking* (Allport, 1954). Deze conditie bouwt dus voort op conditie twee.

De vierde conditie stelt dat *support van autoriteiten of formele of informele instituties, de wet en gewoonten* van belang zijn (Allport, 1954). Wanneer autoriteiten of instituties interetnisch contact goedkeuren, zorgt dit ervoor dat acceptatie de norm wordt en zal contact tussen groepen vaker voorkomen (Pettigrew, 1998).

De contacttheorie met de bijbehorende condities van Allport (1954) is meerdere malen bevestigd door onderzoekers, zoals door Pettigrew (1998) en Pettigrew en Trop (2006). Opvallend is echter dat de contacttheorie door sommige onderzoekers ook werd bevestigd zonder dat er sprake was van de vier condities van Allport (1954). Daaruit blijkt dat contact op zichzelf al tot minder anti-immigranten attitudes zou kunnen leiden (Pettigrew, 1998, Pettigrew

& Tropp, 2006). Pettigrew en Tropp (2006) concluderen daarom ook dat de vier basiscondities van Allport (1954) het negatieve effect van contact op vooroordelen versterken, maar dat deze voorwaarden niet vereist zijn om dit verband te vinden.

Op basis van de contacttheorie zou gesteld kunnen worden dat op plekken waar autochtonen en niet-westerse immigranten meer met elkaar in contact komen, individuen minder anti-immigranten attitudes hebben. Logischerwijs vloeit hieruit voort dat autochtonen positiever over niet-westerse immigranten zouden denken wanneer zij wonen in een omgeving waarin veel niet-westerse immigranten wonen. Wanneer we kijken naar factoren die op provinciaal niveau invloed kunnen uitoefenen op de houding van autochtonen ten opzichte van niet-westerse immigranten, zou het op basis van de contacttheorie dus aannemelijk zijn dat het percentage niet-westerse immigranten in een provincie hier een grote rol speelt. Daarom verwachten wij dat:

Naarmate het percentage niet-westerse immigranten in een provincie hoger is, hebben autochtonen in deze provincie minder anti-immigranten attitudes (1a).

De tweede theorie die verschillen kan verklaren in anti-immigranten attitudes tussen provincies is de etnische competitietheorie (Olzak, 1992; Scheepers et al., 2002). Het mechanisme dat in deze theorie centraal staat is de competitie die ontstaat tussen groepen wanneer ze beiden zoveel mogelijk schaarse goederen proberen te bemachtigen. Beide groepen willen dat de schaarse goederen toekomen aan leden van de eigen groep. Voorbeelden van schaarse goederen zijn economische goederen zoals banen en inkomens. Volgens de etnische competitietheorie zullen leden van de autochtone meerderheidsgroep deze economische goederen tegen de minderheidsgroep proberen te beschermen. Naast competitie om economische goederen spreekt de etnische competitietheorie ook van competitie over politieke macht. Deze strijd betreft de mate waarin minderheidsgroepen de heersende normen en waarden kunnen beïnvloeden via politieke macht. Leden van de meerderheidsgroep zullen hun cultuur proberen te beschermen tegen inmenging en aantasting van minderheidsgroepen (Maas & van Tubergen, 2006).

Indien de vraag naar schaarse goederen groter is dan het aanbod, zal een stijging in het aantal niet-westerse immigranten ervoor zorgen dat deze groep een steeds grotere dreiging vormt in de ogen van autochtonen doordat de concurrentie toeneemt. Immigranten zullen dan meer aanspraak maken op schaarse goederen, wat ten koste gaat van autochtonen.

Naast de toename in economische competitie die plaatsvindt wanneer het aantal niet-westerse immigranten groeit, zullen ook de invloeden van niet-westerse immigranten op

cultuurgoederen van de meerderheidsgroep via politieke macht groter worden. Dit leidt volgens de etnische competitie-theorie tot negatieve gevoelens van autochtonen ten opzichte van niet-westerse immigranten. Een belangrijke maatschappelijke omstandigheid die als factor voor etnische competitie kan worden aangewezen is hierdoor een hoog percentage niet-westerse immigranten. Een hoog percentage niet-westerse immigranten creëert namelijk een situatie waarin er meer mensen zijn die een beperkte hoeveelheid economische goederen moeten delen waardoor de schaarste toeneemt en een situatie waarin cultuurgoederen aangetast kunnen worden van buitenaf (Tajfel & Turner, 1979).

Haaks op de contacttheorie (Allport, 1954) kan er, op basis van de etnische competitie-theorie, verwacht worden dat in provincies waarin relatief gezien een groot aantal niet-westerse immigranten woont, er meer competitie is rondom de verdeling van schaarse goederen. Deze competitie zou kunnen leiden tot een toenemende mate van negatieve gevoelens ten aanzien van niet-westerse immigranten, wat zich kan uiten in discriminatie. Daarom verwachten wij dat:

Naarmate het percentage niet-westerse immigranten in een provincie hoger is, hebben autochtonen in deze provincie meer anti-immigranten attitudes (1b).

2.1.2. Tolerantienormen

Mensen worden blootgesteld aan heersende normen en waarden in een provincie. Van nature heeft men de neiging om deze normen en waarden over te nemen via een proces van sociale interactie (Tajfel & Turner, 1979). Er kan worden verondersteld dat deze heersende normen en waarden in de provincie betrekking kunnen hebben op tolerantie ten aanzien van niet-westerse immigranten en dat deze variëren over provincies. Deze tolerantienormen worden tevens beïnvloed door het opleidingsniveau. Nunn et al. (1978) vonden dat hoe meer jaren opleiding iemand heeft genoten, hoe toleranter diegene is ten aanzien van immigranten. Dit verklaarden zij doordat scholing deel is van een leerproces dat cognitieve vaardigheden, kennis en cognitieve flexibiliteit versterkt en dus deel uitmaakt van een socialisatieproces. Er vanuit gaande dat hoogopgeleiden meer jaren scholing hebben gehad dan laagopgeleiden, hebben hoogopgeleiden een langer cognitief leerproces doorgemaakt en zijn zij toleranter ten aanzien van immigranten.

Tevens wordt sinds het midden van de twintigste eeuw een negatieve correlatie gevonden tussen intelligentie en vooroordelen jegens 'out-groups' (Adorno, Frenkel-Brunswick, Levinson, & Sanford, 1950; Allport, 1954). Hiernaast is het zo dat hoogopgeleiden een

dominantere positie innemen in het publieke debat, waardoor ze veel invloed kunnen uitoefenen op de publieke opinie en op deze manier hun tolerantienormen ten aanzien van niet-westerse immigranten kunnen verspreiden (van Stokkom, 2003).

Wanneer het opleidingsniveau in een provincie hoog is, volgt hieruit dat er hier in grotere mate een dominantie bestaat van normen die tolerantie jegens niet-westerse immigranten aanmoedigen, dan wanneer het opleidingsniveau in een provincie laag is. Daarom verwachten wij dat:

Naarmate de tolerantienormen in een provincie hoger zijn, hebben autochtonen in deze provincie minder anti-immigranten attitudes (2).

2.2 Individuele karakteristieken

Alhoewel er samenhang bestaat tussen het aantal niet-westerse immigranten in een provincie en de mate waarin men zelf contact heeft met niet-westerse immigranten, hoeft dit niet overeenkomstig te zijn. Wanneer we kijken naar de samenhang tussen contact en anti-immigranten attitudes op individueel niveau, kunnen de contact- en competitieheorie opnieuw worden toegepast. Interetnisch contact leidt volgens de contacttheorie tot een positievere houding van autochtonen ten aanzien van niet-westerse immigranten. Naarmate een autochtone Nederlander in zijn directe omgeving dus meer met niet-westerse immigranten te maken heeft, zou dit tot een vermindering van anti-immigranten attitudes leiden. Omdat etnische diversiteit in een buurt kan leiden tot meer interetnisch contact (Gijsberts, van der Meer & Dagevos, 2011; Savelkoul, Gesthuizen & Scheepers, 2011), wordt er in dit onderzoek gefocust op interetnisch contact in de buurt. Op basis van de contacttheorie verwachten wij daarom dat:

Naarmate autochtonen meer interetnisch contact hebben in de buurt, hebben zij minder anti-immigranten attitudes (3a).

De etnische competitieheorie kan op individueel niveau een verklaring zijn voor anti-immigranten attitudes wanneer immigranten als competitie worden gezien door autochtonen. Zo kunnen ze als rivalen worden gezien bij het vinden van een baan, een woning of andere schaarse bronnen waar beiden op uit zijn. Wanneer autochtonen dus meer met immigranten in contact staan, kan dat ervoor zorgen dat ze zich bewuster worden van de mogelijke concurrentie waardoor negatieve gevoelens worden aangewakkerd (Tajfel & Turner, 1979).

Daarom wordt er verwacht dat:

Naarmate autochtonen meer interetnisch contact hebben in de buurt, hebben zij meer anti-immigranten attitudes (3b).

2.3 Interacties tussen provinciale en individuele factoren

Tenslotte wordt onderzocht of de relatie tussen interetnisch contact en anti-immigranten attitude op individueel niveau beïnvloed wordt door provinciale factoren. Deze cross-level hypothesen zijn in feite combinaties van hypothesen op individueel niveau en hypothesen op provinciaal niveau.

Allereerst wordt er onderzocht of het individuele effect van interetnisch contact in de buurt op anti-immigranten attitudes varieert naarmate er meer of minder tolerantienormen zijn in een provincie. Het gemiddelde opleidingsniveau in een provincie heeft invloed op tolerantienormen, aangezien uit eerder onderzoek is gebleken dat er een negatieve correlatie bestaat tussen de jaren opleiding die iemand genoten heeft en vooroordelen jegens mensen van een andere groep (Adorno, Frenkel-Brunswik, Levinson, & Sanford, 1950; Allport, 1954). Wanneer er een hoger percentage hoogopgeleiden in een provincie is, kan verondersteld worden dat hun tolerante normen ten aanzien van niet-westerse immigranten worden verspreid in de provincie via processen van sociale interactie (Tajfel & Turner, 1979). Tevens nemen hoogopgeleiden in het publieke debat een dominantere positie in dan laagopgeleiden, waardoor zij veel invloed uit kunnen oefenen op de publieke opinie (van Stokkom, 2003).

Vanuit de contacttheorie kan tevens worden verwacht dat het hoofdeffect van interetnisch contact in de buurt op anti-immigranten attitude negatief is. De condities van Allport (1954) kunnen een theoretisch kader bieden voor het inkleden van het mogelijke interactie-effect van tolerantienormen op provinciaal niveau op de negatieve relatie tussen interetnisch contact in de buurt en anti-immigranten attitudes op individueel niveau. De vierde conditie van Allport (1954) stelt namelijk dat support van autoriteiten of instituties, de wet en gewoonten van belang zijn wanneer er door middel van contact een positievere houding ten opzichte van leden van een andere groep wil worden bereikt. Tolerantienormen kunnen ondergebracht worden onder gewoontes en deze gewoontes kunnen per provincie verschillen.

Er wordt verwacht dat wanneer er in een provincie sterkere tolerantienormen ten opzichte van niet-westerse immigranten bestaan, deze ervoor zorgen dat de relatie tussen interetnisch contact en anti-immigranten attitude op individueel niveau (wanneer er van de contacttheorie wordt uitgegaan) nog negatiever wordt. Wanneer er sprake is van weinig tolerantienormen in een provincie zal het effect van interetnisch contact in de buurt op anti-

immigrantenattitude minder negatief worden. Dit effect zal namelijk tegengewerkt worden aangezien er in deze situatie niet wordt voldaan aan de vierde conditie van Allport (1954), namelijk support van autoriteiten, instituties, de wet en gewoonten. Hierdoor zullen de positieve gevolgen van interetnisch contact niet optimaal zijn. Dit effect zal juist versterkt worden indien er sprake is van meer tolerantienormen in een provincie zijn, omdat er in deze situatie voldaan wordt aan Allport's (1954) vierde conditie voor positief contact. Het verschil tussen beide situaties kan worden verklaard door het interactie-effect van tolerantienormen in een provincie op het effect van interetnisch contact in de buurt op anti-immigranten attitude. Hier vanuit gaande kan er worden verwacht dat:

Het negatieve effect van interetnisch contact in de buurt op anti-immigranten attitudes is sterker wanneer de tolerantienormen in een provincie hoog zijn (4).

Indien er sprake is van een hoog percentage niet-westerse immigranten in een provincie, kan er op basis van de etnische competitietheorie verondersteld worden dat dit conflict met zich meebrengt. De etnische competitietheorie stelt namelijk dat er competitie ontstaat tussen groepen wanneer zij beide zo veel mogelijk schaarse goederen proberen te bemachtigen en willen dat deze toekomen aan leden van de eigen groep (Olzak, 1992). Wanneer er een hoog percentage niet-westerse immigranten in een provincie is, ontstaat er een situatie waarin de verhouding tussen de groep niet-westerse immigranten en autochtonen minder scheef wordt, en er meer competitie is tussen beide groepen om schaarse goederen.

Het hoofdeffect van interetnisch contact in de buurt op anti-immigranten attitude is negatief wanneer er wordt uitgegaan van de contacttheorie (Allport, 1954). Indien er een situatie ontstaat waarin interetnisch contact in de buurt samengaat met een hoog percentage niet-westerse immigranten in een provincie, wordt er verwacht dat het negatieve effect van interetnisch contact in de buurt op anti-immigranten attitude minder sterk is. Dit kan verondersteld worden omdat competitie de voorwaarden van Allport (1954) voor positief contact schendt, namelijk het hebben van eenzelfde doel en coöperatie. Het schenden van deze voorwaarden staat het negatieve effect van interetnisch contact in de buurt op anti-immigranten attitude in de weg, waardoor dit effect wordt afgezwakt. Wanneer er sprake is van een situatie waarin er interetnisch contact plaatsvindt terwijl er een laag percentage niet-westerse immigranten is, wordt het negatieve effect van interetnisch contact in de buurt sterker, aangezien er in deze situatie minder sprake is van competitie. Dit verschil in situaties kan verklaard worden door het interactie-effect van het percentage niet-westerse immigranten in

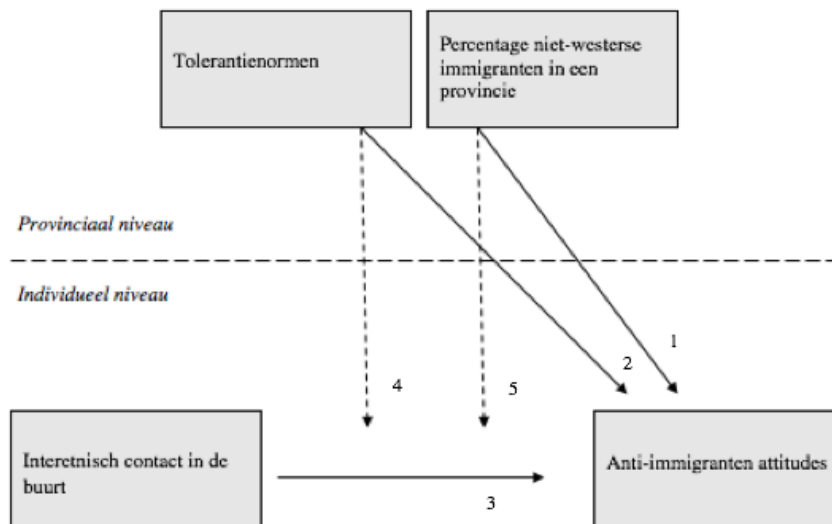
een provincie op het effect van interetnisch contact in de buurt op anti-immigranten attitude. Daarom kan er verwacht worden dat:

Het negatieve effect van interetnisch contact in de buurt op anti-immigranten attitudes is zwakker wanneer er een hoger percentage niet-westerse immigranten is in een provincie (5a).

Wanneer er wordt uitgegaan van de etnische competitietheorie wordt er verwacht dat interetnisch contact in de buurt een positief effect heeft op anti-immigranten attitude. Dit hoofdeffect wordt verwacht aangezien naarmate men meer in contact staat met personen van een andere etnische groep, men deze personen sneller als een dreiging gaat beschouwen (Olzak, 1992). Indien er sprake is van een situatie waarin er een laag percentage niet-westerse immigranten in een provincie is, kan verwacht worden dat het positieve effect van interetnisch contact in de buurt op anti-immigranten attitude minder sterk is. Dit wordt verwacht omdat wanneer er een lager percentage niet-westerse immigranten in een provincie is, er in mindere mate sprake is van conflict tussen autochtonen en niet-westerse immigranten. Maar wanneer er een situatie ontstaat waarin er een hoog percentage niet-westerse immigranten in een provincie is, kan er juist verwacht worden dat het positieve effect van interetnisch contact in de buurt op anti-immigranten attitude sterker is. Dit wordt verwacht doordat een hoger percentage niet-westerse immigranten in een provincie zorgt voor meer competitie tussen niet-westerse immigranten en autochtonen. De verschillen in uitkomsten van beide situaties waarin er een klein en respectievelijk een groot percentage niet-westerse immigranten in een provincie is, kan worden verklaard door het interactie-effect van het percentage niet-westerse immigranten in een provincie op het effect van interetnisch contact in de buurt op anti-immigranten attitude. Op basis hiervan kan er verwacht worden dat:

Het positieve effect van interetnisch contact in de buurt op anti-immigranten attitudes is sterker wanneer er een hoger percentage niet-westerse immigranten is in een provincie (5b).

Figuur 1 presenteert de verwachte relaties in dit onderzoek. De nummers duiden op de vijf hypothesen die in bovenstaand hoofdstuk geformuleerd zijn.

Figuur 1. De verwachte relaties op individueel en provinciaal niveau en de interactie tussen beide niveaus.

3. Methode

3.1 Data

Voor dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van de tweede wave van de Netherlands Longitudinal Lifecourse Study dataset (NELLS, Tolsma, Van der Meer & Gesthuizen, 2014) en van contextuele gegevens van het CBS (2016a). NELLS is een grootschalige panelstudie die meer helderheid beoogt te scheppen betreffende onderwerpen die verwant zijn aan sociologisch onderzoek. Sociale cohesie, normen en waarden en ongelijkheid vanuit een levensloop perspectief staan hierbij centraal. De populatie betreft Nederlanders tussen de 15 en 45 jaar oud. Het veldwerk van de eerste wave is uitgevoerd tussen 2008 en 2010 en de tweede wave werd afgenomen in 2013 en 2014. Voor wave 1 werd er een tweedelige gestratificeerde random sampling methode gebruikt. Allereerst was er een quasi-random selectie van 35 gemeentes op basis van regio en urbanisatie. De vier grootste steden in Nederland werden automatisch geselecteerd (Den Haag, Amsterdam, Rotterdam en Utrecht). Ten tweede werden binnen gemeentes respondenten geregistreerd vanuit het inwonersregister, gebaseerd op leeftijd en geboorteland van zowel de respondent als van zijn ouders. NELLS bevat een oversample van Turkse en Marokkaanse minderheden (Tolsma et al., 2014).

De eerste wave bestaat uit 5312 respondenten. Er komen relatief gezien meer respondenten uit Noord-Brabant en Limburg, terwijl er minder respondenten uit het westen komen. Dit houdt in dat wave 1 geen perfecte weerspiegeling is van de Nederlandse populatie (Tolsma et al., 2014).

Van de groep respondenten uit wave 1 hebben 4456 respondenten zowel het face-to-face interview en de vragenlijst doorlopen. Deze respondenten zijn opnieuw benaderd voor de tweede wave, waarvan er uiteindelijk 2829 daadwerkelijk deelnamen aan wave 2. Dit betekent dat de samenstelling van de respondenten in wave 2 minder representatief is voor de Nederlandse populatie dan wave 1. Vrouwen, ouderen en inwoners uit het noorden en oosten en minder bevolkte gebieden participeerden vaker in wave 2. Gegeven de mogelijke selectiviteit in wave 1 en de mogelijke selectieve uitval in wave 2 kan er geconcludeerd worden dat de representativiteit van de dataset niet optimaal is in een situatie waarin er gegeneraliseerd wil worden naar de gehele Nederlandse bevolking.

Hoewel in wave 1 de samenstelling van de steekproef representatiever voor Nederland is, is er toch voor gekozen om gebruik te maken van wave 2 voor dit onderzoek, omdat variabelen die relevant zijn voor het onderzoek (zoals interetnisch contact in de buurt) louter opgenomen zijn in wave 2 (Tolsma et al., 2014).

Naast data van de NELLS is er in het onderzoek gebruik gemaakt van contextuele informatie van het CBS (2016). Er is voor gegevens uit 2014 gekozen omdat wave 2 ook uit dit jaar afkomstig is.

Tot slot zijn er selecties gemaakt voor het onderzoek. Allereerst zijn alle respondenten in de dataset gekoppeld aan een provincie op basis van de gemeente waarin zij wonen. Dit zorgde voor een afname in steekproefgrootte van 5555 naar 5312 respondenten. Vervolgens zijn alleen respondenten uit wave 2 geselecteerd. Deze selectie heeft een afname in steekproefgrootte veroorzaakt van 5312 naar 2829 respondenten. Tevens zijn enkel autochtone Nederlanders geselecteerd. Deze selectie veranderde de steekproefgrootte van 2829 naar 1717. Eveneens zijn alle respondenten met een missende waarde verwijderd, wat een afname in steekproefgrootte betekende van 1717 naar 1014.

3.2 Afhankelijke variabele

In dit onderzoek worden *anti-immigranten attitudes* geanalyseerd. Om een maat van anti-immigranten attitude te verkrijgen, is er gebruik gemaakt van vijf items die politieke oriëntatie meten, te zien in Tabel 2. Deze items zijn stellingen waarbij respondenten konden kiezen uit de volgende antwoord categorieën: (1) zeer mee eens, (2) mee eens, (3) neutraal, (4) mee oneens en (5) zeer mee oneens. Omdat het eerste en derde item uitgaan van een tegenovergestelde score op de responscategorieën wanneer het gaat om sterke anti-immigranten attitudes, is de richting van de responscategorieën hier omgedraaid.

Allereerst is er een factoranalyse uitgevoerd. Dit is gedaan om te kijken of er onderliggende patronen en correlaties tussen de vijf items, welke anti-immigranten attitude beogen te meten, te vinden zijn en om de validiteit te bepalen. Na het uitvoeren van de factoranalyse bleek dat slechts één factor een eigenwaarde heeft die groter is dan 1, namelijk 2.114, en dus verklaren de overige factoren minder variantie dan ze zelf toevoegen. Op basis van het Kaiser-criterium (Guttman-criterium) kan dan gesteld worden dat de vijf items samen op slechts één factor laden. Dit houdt in dat de vijf variabelen samen het construct anti-immigranten attitude meten.

Echter blijkt uit de factoranalyse dat het item "*Minderheden hebben recht op (hun) eigen scholen*" een lage factorlading heeft en laag scoort op communaliteit. Tabel 3 geeft deze waarden weer. Dit item heeft namelijk een factorlading van 0.372 terwijl deze minimaal .4 dient te zijn, en scoort 0.138 op communaliteit terwijl hiervoor een minimum van 0.2 staat. Dit wijst erop dat dit afzonderlijke item empirisch gezien minder goed bij de factor past. Wanneer een nieuwe factoranalyse wordt uitgevoerd zonder dit betreffende item, blijkt dit probleem verholpen te zijn. De resultaten van de nieuwe factoranalyse zijn neergelegd in Tabel 4. Aangezien er slechts één factor is met een eigenwaarde welke groter is dan 1, namelijk 2.036, kan op basis van het Kaiser-criterium (Kaiser, 1960) nu opnieuw gesteld worden dat de vier items samen op één factor laden. Deze items scoren allemaal goed op factorlading en communaliteit waardoor gesteld kan worden dat deze items goed bij elkaar passen en samen het construct anti-immigranten attitude meten. Op basis hiervan is ervoor gekozen om het item betreffende recht op eigen scholen eruit te halen.

Vervolgens is er een betrouwbaarheidsanalyse uitgevoerd voor de samenstelling van de vier items. De factoranalyse toonde namelijk aan dat de vier items samen het construct anti-immigranten attitude meten. De gepoolde Cronbach's alpha bleek 0.670, wat een discutabele betrouwbaarheid betekent. Ondanks het feit dat uit de factoranalyse bleek dat de vier items samen het construct anti-immigranten attitude meten, is er op basis van de betrouwbaarheidsanalyse voor gekozen om nog een ander item te verwijderen. Na verwijdering van het item "*Het is beter voor een land als iedereen een gemeenschappelijke taal spreekt*", bleek de gepoolde Cronbach's alpha 0.702. Hierna zijn de overige drie items samengevoegd.

Niet alleen waren er empirische redenen voor het verwijderen van de twee politieke stellingen, ook theoretisch gezien passen deze items niet volledig bij een schaal voor anti-immigranten attitudes. Een hoge score op anti-immigranten attitude aan de hand van "*Minderheden hebben recht op eigen scholen*" zou indiceren dat de participant van mening is dat minderheden geen recht hebben op eigen scholen. Dit hoeft echter niet te betekenen dat

deze respondent anti-immigrant is. Immers, wanneer een respondent tegen eigen scholen voor minderheden is, zou het in theorie zo kunnen zijn dat dezelfde respondent ook tegen eigen scholen voor christenen is en juist openbare scholen aanhangt, welke neutraal zijn en geen levensovertuigingen of geloven uitsluiten (Zoontjes, 2003).

Een hoge score op anti-immigranten attitude aan de hand van *“Het is beter voor een land als iedereen een gemeenschappelijke taal spreekt”* indiceert dat men van mening is dat het spreken van een gemeenschappelijke taal beter is voor een land. Een lage score op dit item indiceert juist dat men het spreken van een andere taal dan de Nederlandse afkeurt. Echter, in deze studie worden ook houdingen ten aanzien van etnische minderheden onderzocht die de Nederlandse taal spreken, zoals Surinamers en Antillianen. Onderzoek laat zien dat in Nederland wonende mensen van Antilliaanse en Surinaamse herkomst eveneens discriminatie ervaren op grond van geloof, huidskleur of land van herkomst en dus dat anti-immigranten attitudes aan deze groep verwant zijn (Andriessen, Dagevos, Nievers & Boog, 2007). Hieruit kan geconcludeerd worden dat taal niet direct een betrouwbare maatstaf is voor anti-immigranten attitudes.

Uit Tabel 7 blijkt dat het minimum van de variabele anti-immigranten attitude 1 is en het maximum 5. Verder blijkt de gemiddelde anti-immigranten attitude 2.728 en heeft deze variabele een standaardafwijking van 0.777. Een hoge score op de variabele anti-immigranten attitude suggereert een sterke anti-immigranten attitude.

Tabel 2. *Indicatoren van anti-immigranten attitudes*

wsce19a	Het is beter voor een land als iedereen dezelfde gewoontes en tradities heeft
wsce19b	Het is beter voor een land als er verschillende geloofsovertuigingen bestaan
wsce19c	Het is beter voor een land als iedereen een gemeenschappelijke taal spreekt
wsce19d	Minderheden hebben recht op (hun) eigen scholen
wsce19e	Als een land spanningen wil verminderen moet de immigratie stoppen

Tabel 3. *1 factormodel van de 5 subschalen met factorladingen en initiële communaliteit*

Factor	1	Communaliteit
wsce19a	.786	.618
wsce19b	.693	.481
wsce19c	.523	.274
wsce19d	.372	.138
wsce19e	.777	.603

Tabel 4. *1 factormodel van de 4 subschalen met factorladingen en initiële communaliteit*

Factor	1	Communaliteit
wsce19a	.811	.658
wsce19b	.706	.499
wsce19c	.514	.264
wsce19e	.784	.615

3.3 Onafhankelijke variabelen op provinciaal niveau

Informatie over provinciekenarakteristieken is verkregen uit bronnen van het CBS. Hiervoor is een aparte database aangemaakt, die uiteindelijk gekoppeld is aan de respondenten. Deze karakteristieken, inclusief controlevariabelen, zijn te vinden in Tabel 5.

Allereerst wordt er gebruik gemaakt van de variabele *provincie*. Deze variabele bestaat uit alle twaalf Nederlandse provincies, namelijk Groningen, Friesland, Drenthe, Overijssel, Flevoland, Gelderland, Utrecht, Noord-Holland, Zuid-Holland, Zeeland, Noord-Brabant en Limburg. Elk van de respondenten is gekoppeld aan een provincie aan de hand van de gemeente waarin hij of zij woont. Er zijn echter een aantal problemen betreffende deze variabele. Er ontbreken namelijk respondenten uit de provincies Flevoland, Drenthe en Zeeland, en tevens zijn de respondenten ongelijk verdeeld over provincies in de dataset. Dit heeft tot gevolg dat de bevindingen van dit onderzoek kunnen worden aangetast in validiteit.

Verder wordt er gekeken naar het *percentage niet-westerse immigranten per provincie*. Deze informatie is afkomstig van het CBS (2016a). Tot slot wordt er gekeken naar het *percentage hoogopgeleiden per provincie*, als een maat voor heersende normen en waarden in een provincie. Ook deze informatie is afkomstig van het CBS (2014) en gaat over personen van 18 jaar en ouder. Omdat de minimale leeftijd in het NELLS-panel 19,43 is, correspondeert deze informatie op een passende wijze aan de dataset. Volgens de gegevens van het CBS (2014) waaruit percentages hoogopgeleiden per provincie komen, is iemand hoogopgeleid wanneer iemand een hbo-bachelor, hbo-master, wo bachelor, wo master of promoveringstraject heeft afgerond.

3.4 Controlevariabele op provinciaal niveau

In dit onderzoek wordt er op provinciaal niveau gecontroleerd voor twee variabelen. Ten eerste wordt er gecontroleerd voor het *werkloosheidspercentage per provincie*. Vanuit de etnische conflicttheorie volgt dat wanneer er een hoge werkloosheid is en er dus een situatie ontstaat waarin hetzelfde aantal mensen minder banen moet delen, deze economische goederen schaarser worden en er een situatie van etnische dreiging ontstaat, wat leidt tot een groei van

anti-immigranten attitudes (Quillian, 1995). Informatie over werkloosheidspercentages per provincie is verkregen van het CBS (2017).

Tabel 5. *Provinciekenarakteristieken*

	% niet-westerse immigranten	% hoogopgeleiden	% werkloosheid	Gemiddeld inkomen*
<i>Provincie</i>				
Groningen	6.2	24.0	8.1	27.5
Friesland	3.8	20.0	7.9	27.3
Drenthe	3.4	20.0	7.2	28.5
Overijssel	7.4	22.0	7.2	28.3
Flevoland	19.6	22.0	8.9	31.2
Gelderland	6.8	24.0	6.7	30.0
Utrecht	12.3	34.0	6.5	34.6
Noord-Holland	17.5	30.0	7.3	33.5
Zuid-Holland	18.9	25.0	8.0	32.5
Zeeland	4,9	19.0	5.7	29.6
Noord-Brabant	8.3	24.0	6.7	30.8
Limburg	6.1	20.0	7.1	28.4

**gemiddeld jaarinkomen x 1000*

Noot. De provincies Drenthe, Flevoland en Zeeland zijn niet opgenomen in de NELLS.

3.5 Onafhankelijke variabelen op individueel niveau

De onafhankelijke variabele op individueel niveau is in dit onderzoek *interetnisch contact in de buurt*. Om een maat van interetnisch contact in de buurt te verkrijgen is er gebruik gemaakt van vier items, te zien in Tabel 6. Respondenten konden bij elk van de items kiezen uit de volgende responses: (1) (bijna) elke dag, (2) een of meerdere keren per week, (3) een aantal keer per maand, (4) ongeveer een keer per maand, (5) een aantal keren per jaar, (6) ongeveer een keer per jaar, (7) nooit en (8) niet van toepassing. Niet van toepassing houdt in dat er geen mensen van de herkomst van het item voorkomen in de buurt waarin de respondent woont. Deze categorie is verwijderd omdat deze niet vergeleken kan worden met de andere waarden in ons onderzoek. Na verwijdering zijn er relatief veel missende waarden voor de variabele contact in de buurt (31,0%). Verder zijn de waarden van de keuzecategorieën omgedraaid, zodat een hoge score op interetnisch contact in de buurt indiceert dat er sprake is van veel interetnisch

contact in de buurt. Na een analyse van de betrouwbaarheid van de samenstelling van de vier items, bleek de gepoolde Cronbach's alpha 0.871.

Uit Tabel 7 blijkt dat de variabele interetnisch contact in de buurt een minimum heeft van 0 en een maximum van 6. Verder blijkt deze variabele een gemiddelde waarde te hebben van 1.74 en een standaardafwijking van 1.71.

Tabel 6. *Indicatoren van interetnisch contact in de buurt*

wscb18b	Hoe vaak heeft u contact in de buurt met mensen van Turkse herkomst?
wscb18c	Hoe vaak heeft u contact in de buurt met mensen van Marokkaanse herkomst?
wscb18d	Hoe vaak heeft u contact in de buurt met mensen van Surinaamse of Antilliaanse herkomst?
wscb18e	Hoe vaak heeft u contact in de buurt met mensen die van andere niet-westerse herkomst zijn?

3.6 Controlevariabelen op individueel niveau

Ten eerste wordt er gecontroleerd voor de variabele *opleidingsniveau*. Uit onderzoek blijkt namelijk dat hoe langer iemand onderwijs genoten heeft, hoe toleranter die persoon is. Dit heeft te maken met normen en waarden die worden overgedragen op school (Nunn et al., 1978). Er is gebruikt gemaakt van een vraag uit het panel die luidt: *“Wat is uw hoogst behaalde opleiding, dat wil zeggen waarvan u een diploma heeft gehaald?”*. Respondenten konden kiezen uit vijftien antwoordcategorieën, namelijk (1) lagere school, (2) lbo, vmbo-kb/bbl, (3) mavo, vmbo-tl, (4) havo, (5) vwo/gymnasium, (6) mbo-kort (kmbo), primair leerlingwezen, bol/bbl niveau 1 of 2, (7) mbo-tussen/lang (mbo), secundair/tertiair leerlingwezen, bol/bbl niveau 3 of 4, (8) hbo, (9) universiteit (bachelor), (10) universiteit (master, doctoraal), (11) promotietraject, (12) buitenlandse opleiding, niet goed in te delen, lager onderwijs, (13) buitenlandse opleiding, niet goed in te delen, middelbaar onderwijs, (14) buitenlandse opleiding, niet goed in te delen, hoger onderwijs en (15) geen opleiding. Van deze categorieën zijn de antwoordcategorieën betreffende de buitenlandse opleidingen verwijderd, gezien deze niet onder te plaatsen waren in een van de andere antwoordcategorieën. Verder is de variabele gehercodeerd tot een continue variabele, dat wil zeggen dat alle categorieën zijn gekoppeld aan het aantal jaren dat er voor die opleiding staat. Hieruit volgt de volgende indeling: antwoordcategorie 15 (geen opleiding) duurt 0 jaar, antwoordcategorie 2 en 3 (lbo, vmbo-kb/bbl, mavo en vmbo-tl) duren 12 jaar, antwoordcategorie 4 (havo) duurt 13 jaar, antwoordcategorie 5 (vwo-gymnasium) duurt 14 jaar, antwoordcategorieën 6 en 7 (mbo-kort (kmbo), primair leerlingwezen, bol/bbl niveau 1 of 2, (mbo-tussen/lang (mbo), secundair/tertiair leerlingwezen en bol/bbl niveau 3 of 4) duren 16

jaar, antwoordcategorieën 8 en 9 (hbo en universiteit (bachelor)) duren 17 jaar, antwoordcategorie 10 (universiteit (master, doctoraal)) duurt 18 jaar en antwoordcategorie 11 (promotietraject) duurt 22 jaar. Na hercodering van de variabele opleidingsniveau betekent een hogere score ook een hoger opleidingsniveau.

Ook wordt er gecontroleerd voor *seks* en *leeftijd*. Uit onderzoek is namelijk gebleken dat mannen en ouderen meer anti-immigrant zijn dan vrouwen en jongeren. Voor de variabelen leeftijd en seks zijn twee dichotome variabelen gemaakt (Hooghe et al. 2009; Tolsma et al. 2009).

Daarnaast wordt er gecontroleerd voor *inkomen*. Vanuit de etnische competitietheorie volgt dat hoe lager iemands inkomen is, hoe meer etnische competitie diegene ervaart. Dit leidt op zijn beurt weer tot toenemende mate van anti-immigranten attitudes. Aan de hand van het item “*Wat is het netto-inkomen per maand van u en uw partner samen? /van u?*” hebben wij de variabele inkomen gevormd. Waarden van deze variabele bestonden uit: (1) Minder dan €150, (2) €150-€299, (3) €300 - €499, (5) €500-€999, (6) €1000-€1499, (7) €1500-€1999, (8) €2000-€2499, (9) €2500-€2999, (10) €3000-€3499, (11) €3500-€3999, (12) €4000-€4499, (13) €4500-€4999, (14) €5000-€5499, (14) €5500-€5999, (15) €6000-€6499, (16) €6500-€6999, (16) €7000 of meer, (17) weet niet, wil niet zeggen. Omdat er geen logische maat van grootte in de oorspronkelijke antwoordcategorieën zat, is er een continue variabele gemaakt waarin van elke antwoordcategorie het gemiddelde is genomen. Tevens is antwoordcategorie 17 verwijderd. Er zijn relatief veel missende waarden op deze variabelen (13,9%); de groep mensen die hieronder valt kan heterogeen zijn.

Tot slot is er gecontroleerd voor *werkzaam versus niet werkzaam*. Uit de etnische competitietheorie volgt dat wanneer een persoon werkloos is, deze persoon een grotere mate van etnische competitie ervaart dan wanneer deze werkzaam is, omdat diegene in deze positie meer te maken heeft met concurrentie rondom banen (Tajfel & Turner, 1979). Vanuit de vraag “*Wat is uw eigen inkomensbron op dit moment? Als u meerdere inkomensbronnen heeft noem dan de belangrijkste*” is de variabele gevormd. Oorspronkelijke antwoordcategorieën waren (1) inkomen uit arbeid of onderneming, (2) werkloosheidsuitkering, (3) ziektewet of arbeidsongeschiktheidsuitkering, (4) bijstand, (5) pensioen, (6) andere uitkering, (7) spaargeld, vermogen, andere inkomensbronnen, (8) geen eigen inkomen. Deze antwoorden zijn gehercodeerd tot twee waarden, waarin antwoordcategorie 1 als referentiecategorie geldt en de overige categorieën als 1-waarde. Hierin worden werkzame mensen tegen een ‘overige’-categorie (werklozen) afgezet. Voordeel hiervan is dat de vergelijking tussen beide groepen

vergemakkelijkt wordt. Nadelig is het feit dat de overige-categorie een generalisatie is van werklozen, terwijl deze groep heterogeen is.

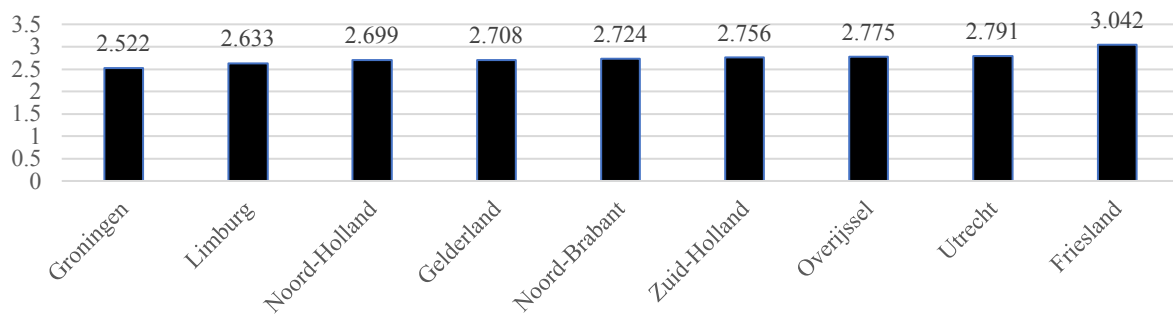
Tabel 7. *Beschrijvende statistieken*

	Min.	Max.	Gem.	S.D.
Individuele karakteristieken				
Afhankelijke variabele				
Anti-immigranten attitude	1.00	5.00	2.73	.78
Onafhankelijke variabelen				
Interetnisch contact in de buurt	.00	6.00	1.74	1.71
Opleidingsniveau	.00	22.00	15.54	2.23
Leeftijd	19.43	49.77	36.13	9.15
Man	.00	1.00	.51	
Inkomen	75.00	7000.00	2648.13	1507.02
Werkloosheid	.00	1.00	.15	
Provinciale karakteristieken				
% provincie	1.00	12.00	8.23	2.89
% niet-westerse immigranten	3.76	18.88	11.65	5.20
% hoogopgeleiden	20.00	34.00	25.65	4.16
% werkloosheid	6.50	8.10	7.20	.566
Gemiddeld inkomen	27.30	34.60	31.29	2.24

4. Resultaten

4.1 Beschrijvende analyses

Uit analyse van de variabele anti-immigranten attitude blijkt dat er variatie bestaat in anti-immigranten attitudes tussen provincies. Figuur 2 geeft deze waarden per provincie weer en hieruit blijkt dat de waarden in anti-immigranten attitudes, welke op een vijfpuntschaal zijn gemeten, variëren van 2.522 in Groningen tot 3.042 in Friesland. Er is een multipele regressie uitgevoerd tussen de verschillende provincies met Groningen, de provincie die het laagst scoort op anti-immigranten attitude, als referentiecategorie. De resultaten laten significante verschillen tussen de provincies en Groningen zien. Zo bestaat er een positief significant verschil tussen zowel Zuid-Holland en Groningen ($b=.234, p<.05$), als Overijssel en Groningen ($b=.253, p<.05$), Utrecht en Groningen ($b=.269, p<.05$) en Friesland en Groningen ($b=.520, p<.01$). Dit betekent dat er een significant verschil bestaat in anti-immigranten attitude tussen Groningen en de vier provincies die de hoogste waarde hebben voor anti-immigranten attitude.

Figuur 2. Anti-immigranten attitudes per provincie

Om te controleren in hoeverre de onafhankelijke en controlevariabelen met elkaar correleren, is er correlatietabel gevormd, welke wordt weergegeven in Tabel 8. In de tabel zijn alle correlaties weergegeven, maar voor de bespreking beperken wij ons tot correlaties vanaf 0.5. Echter zien we enkel een middelmatige correlatie van 0.503 tussen het percentage werkloosheid en het percentage niet-westerse immigranten in een provincie.

Tabel 8. Correlatietabel

	Interetnisch contact in de buurt	Opleidings- niveau	Leeftijd	Man	Inkomen	Werkloosheid	% niet- westerse immigranten	%hoog- opgeleiden	%werkloos- heid
Interetnisch contact in de buurt									
Opleidings- niveau	-.015								
Leeftijd	-.051	.072*							
Man	-.017	-.002	-.006						
Inkomen	-.078**	.340***	.441***	.042					
Werkloosheid	.053*	-.199***	-.112***	-.081**	-.295***				
%niet-westerse immigranten	.025	-.003	-.105***	-.002	-.068*	-.012			
% hoog- opgeleiden	.051	-.002	-.085**	-.005	-.013	.002	.491***		
%werkloosheid	-.020	.025	-.021	-.002	-.051	-.015	.503***	-.282***	

4.2 Multivariate analyses

Om de hypothesen te kunnen testen zijn er multivariate lineaire regressieanalyses uitgevoerd waarvan de resultaten vastgelegd zijn in Tabel 9. In model 1 wordt anti-immigranten attitude verklaard aan de hand van de individuele factor interetnisch contact in de buurt. In model 2 worden vervolgens provinciale kenmerken, namelijk het percentage niet-westerse immigranten en het percentage hoogopgeleiden in een provincie gebruikt om anti-immigranten attitude te verklaren. In model 3 worden de variabelen van model 1 en model 2 samengevoegd en dus wordt het effect van zowel provinciale als individuele factoren op anti-immigranten attitude getoetst. Tot slot worden in model 4 twee interactietermen toegevoegd, namelijk contact * percentage niet-westerse immigranten en contact * percentage hoogopgeleiden. In alle vier de modellen wordt er gecontroleerd voor zowel variabelen op individueel niveau (opleidingsniveau, leeftijd, sekse, inkomen en werkloosheid) als voor een variabele op provinciaal niveau (percentage werkloosheid in een provincie).

In model 1 wordt anti-immigranten attitude verklaard aan de hand van de individuele factor interetnisch contact in de buurt. De resultaten van de regressie indiceren dat de variabelen samen 6,7% van de variantie verklaren ($R^2=.067$, $F(7, 1013)= 10.330$, $p<.001$). De regressieanalyse laat zien dat er een negatief significant effect is van interetnisch contact in de buurt op anti-immigranten attitude ($\beta=-.093$, $p<.01$). Hiermee wordt hypothese 3a, *naarmate autochtonen meer interetnisch contact hebben in de buurt, hebben zij minder anti-immigranten attitudes*, bevestigd. Hieruit volgt automatisch dat hypothese 3b, *naarmate autochtonen meer interetnisch contact hebben in de buurt, hebben zij meer anti-immigranten attitudes*, verworpen kan worden. Verder is er een negatief significant effect gevonden van opleidingsniveau ($\beta=-.200$, $p<.001$) en leeftijd ($\beta=-.074$, $p<.05$) op het hebben van anti-immigranten attitudes. Dit betekent dat naarmate autochtonen een hoger opleidingsniveau hebben en autochtonen ouder zijn, zij minder anti-immigranten attitudes hebben. Wanneer er wordt gekeken naar de effectgrootte van de gevonden significante resultaten, blijkt dat het effect van interetnisch contact in de buurt op anti-immigranten attitude -0.093 is, wat redelijk klein is. Het significante effect van de controlevariabele opleidingsniveau is -0.200 en dus groter dan het effect van interetnisch contact in de buurt. Echter is het effect van leeftijd kleiner, namelijk -0.074 . Hieruit blijkt dus dat opleidingsniveau een grotere invloed heeft op anti-immigranten attitudes dan de mate van interetnisch contact in de buurt en leeftijd. Wel heeft de mate van interetnisch contact in de buurt een grotere invloed op de anti-immigranten attitudes van de respondent dan leeftijd.

In model 2 wordt anti-immigranten attitude verklaard aan de hand van provinciale karakteristieken, namelijk: het percentage niet-westerse immigranten en het percentage

hoogopgeleiden in een provincie. De resultaten van de regressie indiceren dat de variabelen samen 5,9% van de variantie verklaren ($R^2=.059$, $F(8, 1013)= 7.817$, $p<.001$). De regressie laat zien dat er geen significante effecten worden gevonden voor het percentage niet-westerse immigranten ($\beta=-.003$, $p=.953$) en het percentage hoogopgeleiden in een provincie ($\beta=-.015$, $p=.766$). Dit betekent dat zowel hypothese 1a, *'naarmate het percentage niet-westerse immigranten in een provincie hoger is, hebben autochtonen in deze provincie minder anti-immigranten attitudes'*, als hypothese 1b, *'naarmate het percentage niet-westerse immigranten in een provincie hoger is, hebben autochtonen in deze provincie meer anti-immigranten attitudes'*, en hypothese 2, *'naarmate de tolerantienormen in een provincie hoger zijn, hebben autochtonen in deze provincie minder anti-immigranten attitudes'*, niet bevestigd worden. Voor opleidingsniveau en leeftijd, controlevariabelen op individueel niveau, worden er significante effecten gevonden en deze zijn beide negatief ($\beta=-.202$, $p<.001$; $\beta=-.071$, $p<.05$). Dit betekent dat naarmate het opleidingsniveau en de leeftijd van autochtonen hoger zijn, zij minder anti-immigranten attitudes hebben. Wanneer er gekeken wordt naar de effectgrootte van de significante resultaten, blijkt dat het effect van opleidingsniveau -0.202 is en dus groter is dan het effect van leeftijd, -0.071 . Hieruit volgt dat de invloed van opleidingsniveau op anti-immigranten attitudes in een provincie groter is dan de invloed van leeftijd.

Model 3 verklaart anti-immigranten attitude aan de hand van zowel individuele als provinciale kenmerken. De resultaten van de regressie laten zien dat de variabelen samen 6,7% van de variantie verklaren ($R^2=.067$, $F(9, 1013)= 8.051$, $p<.001$). Uit de resultaten blijkt dat er slechts voor de onafhankelijke variabele interetnisch contact in de buurt een negatief significant effect wordt gevonden ($\beta=-.094$, $p<.01$). Dit betekent dat wanneer de mate van interetnisch contact in de buurt hoger is, er minder anti-immigranten attitudes zijn. Hiermee wordt opnieuw steun voor hypothese 3a gevonden. Ten opzichte van model 1 zien we een kleine toename in effectgrootte van interetnisch contact in de buurt in model 3, namelijk 0.001 . Verder worden er negatieve significante effecten gevonden voor de controlevariabelen op individueel niveau, namelijk opleidingsniveau ($\beta=-.200$, $p<.001$) en leeftijd ($\beta=-.073$, $p<.05$). Dit betekent dat wanneer het opleidingsniveau en de leeftijd van autochtonen hoger zijn, zij minder anti-immigranten attitudes hebben. Wanneer er wordt gekeken naar de effectgrootte van de significante bevindingen, wordt duidelijk dat het effect van interetnisch contact in de buurt op anti-immigranten attitude nog steeds redelijk klein is, namelijk -0.093 . Het effect van opleidingsniveau is -0.200 en dat van leeftijd -0.073 , wat er opnieuw voor zorgt dat de invloed van opleidingsniveau op anti-immigranten attitudes het grootst is, gevolgd door de mate van interetnisch contact in de buurt en vervolgens leeftijd. De resultaten van opleidingsniveau zijn

in model 3 ten opzichte van model 1 onveranderd gebleven. Voor leeftijd geldt een relatief kleine afname in effectgrootte ten opzichte van model 1, namelijk 0.001.

Tot slot worden er in model 4 twee interactievariabelen toegevoegd ten aanzien van model 3, namelijk contact * percentage niet-westerse immigranten en contact * percentage hoogopgeleiden. Alle variabelen samen verklaren 6,9% van de variantie ($R^2=.069$, $F(11, 1013)= 6.800$, $p<.001$). De resultaten laten zien dat de interactietermen niet significant zijn. Voor contact * percentage niet-westerse immigranten vonden we een negatieve effectgrootte ($\beta=-.141$, $p=.128$), wat in zou houden dat het negatieve effect van interetnisch contact in de buurt op anti-immigranten attitudes zwakker is in een situatie waarin er een hoog percentage niet-westerse immigranten in een provincie is dan in een situatie waarin er een laag percentage niet-westerse immigranten in een provincie is. Aangezien hiervoor geen significant effect gevonden wordt, kunnen zowel hypothese 5a, *'het negatieve effect van interetnisch contact in de buurt op anti-immigranten attitudes is zwakker wanneer er een hoger percentage niet-westerse immigranten is in een provincie'*, als hypothese 5b, *'het positieve effect van interetnisch contact in de buurt op anti-immigranten attitudes is sterker wanneer er een hoger percentage niet-westerse immigranten is in een provincie'*, niet bevestigd worden.

Verder laten de resultaten voor contact * percentage hoogopgeleiden een positieve effectgrootte zien ($\beta=.165$, $p=.452$). Dit zou inhouden dat het negatieve effect van interetnisch contact in de buurt op anti-immigranten attitude sterker is indien er sprake is van een situatie waarin de tolerantienormen in een provincie hoog zijn, in vergelijking met een situatie waarin de tolerantienormen in een provincie laag zijn. Echter is dit effect opnieuw niet significant waardoor hypothese 4, *'het negatieve effect van interetnisch contact in de buurt op anti-immigranten attitudes is sterker wanneer de tolerantienormen in een provincie hoog zijn'* niet bevestigd wordt. Wel worden er significante effecten gevonden voor controlevariabelen op individueel niveau, namelijk opleidingsniveau ($\beta=-.199$, $p<.001$) en leeftijd ($\beta=-.073$, $p<.05$). Dit betekent dat wanneer het opleidingsniveau en de leeftijd van autochtonen hoger zijn, zij minder anti-immigranten attitude hebben. Wanneer de effectgrootten van beide variabelen met elkaar vergeleken worden, wordt duidelijk dat de invloed van opleidingsniveau op anti-immigranten attitudes sterker is dan die van leeftijd. Consistent aan model 1 en 3 worden er ongeveer gelijke effectgrootten gevonden voor leeftijd en opleidingsniveau. Ten aanzien van model 1 en 3 is het effect van opleidingsniveau onveranderd gebleven, terwijl het effect ten aanzien van model 2 met 0.003 is afgenomen. Vergeleken met model 1 is het effect van leeftijd met 0.001 afgenomen; ten aanzien van model 2 is dit effect juist met 0.002 toegenomen en ten aanzien van model 3 is het effect onveranderd gebleven.

Tabel 9: Resultaten multivariate analyse

	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4	
	b	β	b	β	b	β	b	β
Constante	4.240		4.014		4.088		4.122	
Individuele kenmerken								
<i>Onafhankelijke variabelen</i>								
Interetnisch contact in de buurt ²	-.042 (.014)	-.093**			-.043 (.014)	-.094**	-.061 (.087)	-.134
<i>Controlevariabelen</i>								
Opleidingsniveau	-.070 (.011)	-.200***	-.070 (.011)	-.202***	-.070 (.011)	-.200***	-.069 (.011)	- .199***
Leeftijd	-.006 (.003)	-.074*	-.006 (.003)	-.071*	-.006 (.003)	-.073*	-.006 (.003)	-.073*
Man	.041 (.047)	.027	.043 (.048)	.028	.042 (.048)	.027	.044 (.048)	.028
Vrouw (ref.)								
Inkomen	-2.770 ^{E-5} (.000)	-.054	-2.466 ^{E-5} (.000)	-.048	-2.784 ^{E-5} (.000)	-.054	-2.820 ^{E-5} (.000)	-.055
Werkloosheid	-.043 (.070)	-.020	-.050 (.071)	-.023	-.043 (.070)	-.020	-.042 (.070)	-.019
Provinciale kenmerken								
<i>Onafhankelijke variabelen</i>								
% niet-westerse immigranten			.000 (.008)	-.003	.000 (.008)	-.003	.008 (.010)	.051
% hoogopgeleiden			.003 (.009)	.015	.003 (.009)	.018	-.002 (.012)	-.010
<i>Controlevariabele</i>								
% werkloosheid	-.010 (.042)	-.007	.001 (.068)	.001	-.001 (.068)	.000	-.001 (.068)	.000
Interactietermen								
Contact * % niet-westerse immigranten							-.005 (.003)	-.141
Contact * % hoogopgeleiden							.003 (.004)	.165
Verklaarde variantie	6.7 %		5.9%		6.7%		6.9%	

* p<.05, ** p<.01, ***p<.001 (tweezijdige test). Standaardfout wordt tussen haakjes weergegeven
N = 1014

5. Conclusie en discussie

Eerder onderzoek naar verklaringen voor anti-immigranten attitudes werd gedaan op individueel, landelijk, buurt- en stedelijk niveau. Voor zowel de contacttheorie van Allport (1954) waarin het idee centraal staat dat interetnisch contact negatieve interetnische attitudes vermindert, als voor de etnische competitietheorie (Olzak, 1992; Scheepers et al., 2002), welke stelt dat anti-immigranten attitudes voortvloeien uit competitie die ontstaat tussen autochtonen en etnische minderheden wanneer beiden zoveel mogelijk schaarse goederen proberen te bemachtigen, werd hierin al eerder ondersteuning gevonden. Daarnaast vonden Nunn et al. (1978) dat hoe meer jaren opleiding een persoon heeft genoten, des te toleranter die persoon is ten aanzien van immigranten. Deze tolerantienormen kunnen vervolgens via het publieke debat, waarin hoogopgeleiden een dominantere positie innemen, verspreid worden over bijvoorbeeld een provincie (van Stokkom, 2003). Via socialisatieprocessen zijn mensen vervolgens geneigd deze normen van elkaar over te nemen (Tajfel & Turner, 1979).

Echter, onderzoek naar verklaringen voor anti-immigranten attitudes op provinciaal niveau en de invloed hiervan op de relatie tussen karakteristieken op individueel niveau en anti-immigranten attitudes werd nog niet eerder uitgevoerd. Dit onderzoek had dan ook als doel om verklaringen te vinden voor anti-immigranten attitudes onder autochtone Nederlanders op zowel provinciaal als individueel niveau, en om vervolgens de relatie tussen beiden te bekijken. Onderzoek naar verklaringen op provinciaal niveau zijn van toegevoegde waarde omdat het gedachtegoed en dus ook de mate van anti-immigranten attitudes tussen provincies kunnen variëren. Een mogelijke verklaring hiervoor is het verleden van Nederland als confederatie waarin alle deelstaten onafhankelijk van elkaar bestuurd werden en deze deelstaten, welke grotendeels met de huidige provincies van Nederland overeenkomen, er hun eigen gedachtegoed en normen en waarden op na hielden (van Hoesel, Leeuw & Mevissen, 2005). Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van lineaire regressiemodellen die zijn gebaseerd op de tweede wave van de data van NELLS 2014 en op contextuele gegevens van het CBS uit hetzelfde jaar.

In dit onderzoek wordt getracht antwoord te geven op de onderzoeksvraag: *‘In welke mate kunnen verschillen in anti-immigranten attitudes bij autochtone Nederlanders worden*

² In de operationalisatie van interetnisch contact in de buurt is de waarde ‘niet van toepassing (heb ik niet)’ gehercodeerd tot missende waarde. Het is dus mogelijk dat respondenten die op deze waarde scoren, geen niet-westerse immigranten in hun buurt hebben wonen en dus sowieso geen contact in de buurt konden hebben. Hierom is er ter controle een analyse uitgevoerd waarin de waarde ‘niet van toepassing (heb ik niet)’ is samengevoegd met de waarde ‘nooit’. Echter leverde deze controleanalyse exact dezelfde resultaten als weergegeven in Tabel 6.

verklaard door (a) karakteristieken op individueel niveau, (b) karakteristieken op provinciaal niveau, en (c) de interactie tussen individuele en provinciale karakteristieken?'. Ter beantwoording van deze vraag werd gebruik gemaakt van de indicatoren 'percentage niet-westerse immigranten in een provincie' en 'tolerantienormen' op provinciaal niveau en de mate van 'interetnisch contact in de buurt' op individueel niveau.

Uit de resultaten bleek dat hoe meer interetnisch contact een autochtone Nederlander heeft in de buurt, hoe minder anti-immigranten attitudes deze persoon heeft. Op individueel niveau werd er dus ondersteuning gevonden voor de contacttheorie en bleek de etnische competitietheorie niet op te gaan. Op provinciaal niveau bleek de concentratie van niet-westerse immigranten in een provincie geen invloed te hebben op de mate van anti-immigranten attitude wat op basis van de contacttheorie of de etnische competitietheorie wel verwacht zou worden. Een mogelijke verklaring voor het ontbreken van bewijs voor de contacttheorie op provinciaal niveau kan zijn dat alhoewel er samenhang bestaat tussen het percentage niet-westerse immigranten in een provincie en de mate waarin men zelf contact heeft met niet-westerse immigranten, deze niet overeen hoeven te komen. Het is bijvoorbeeld mogelijk dat een autochtone Nederlander in een provincie woont waar relatief gezien veel niet-westerse immigranten wonen, maar in een extreem witte buurt woont. Een mogelijke verklaring voor het feit dat er geen bewijs voor de etnische competitietheorie wordt gevonden, is het feit dat er in dit onderzoek geen onderscheid wordt gemaakt tussen ervaren en daadwerkelijke concentratie van niet-westerse immigranten. Een respondent kan bijvoorbeeld in een provincie wonen waarin veel niet-westerse immigranten gehuisvest zijn, maar dit helemaal niet zo ervaren. De ervaren en daadwerkelijke etnische dreiging die voortvloeien uit de ervaren en daadwerkelijke concentratie van niet-westerse immigranten kunnen dus uiteenlopen. Indien er niet van de daadwerkelijke, maar van de ervaren concentratie niet-westerse immigranten uit was gegaan, waren er misschien wel significante bevindingen voor de etnische competitietheorie uit dit onderzoek gekomen.

Voor een effect van tolerantienormen in een provincie op anti-immigranten attitudes werd geen bewijs gevonden, wat de volgende vraag aansnijdt: is er daadwerkelijk geen sprake van een significante relatie tussen de heersende tolerantienormen in een provincie en de mate van anti-immigranten attitude of worden tolerantienormen in dit onderzoek op de verkeerde manier gemeten? Het laatste scenario zou een weerlegging van de theorie van Nunn et al. (1978) inhouden, welke stelt dat hoe meer jaren opleiding iemand heeft genoten, hoe toleranter diegene is ten aanzien van immigranten. Uit onderzoek bleek al eens dat ook hoogopgeleiden welke nauwelijks of geen vooroordelen jegens etnische minderheden koesteren, onder bepaalde

situaties sterke anti-immigranten attitudes hebben. Jackman en Muha (1984) vonden dat hoogopgeleiden enkel tolerant zijn in situaties in het alledaagse leven, en juist hun intolerantie tonen in andere situaties. Zo leeft meritocratisch individualisme sterker onder hoogopgeleiden dan onder laagopgeleiden met als gevolg dat hoogopgeleiden menen dat de situatie voor hun kind op school optimaal dient te zijn om de kans op maatschappelijk succes zo groot mogelijk te maken. Scholen zouden dit onder andere dienen te bewerkstelligen door ervoor te zorgen dat er niet te veel allochtone kinderen naar de school van hun kind gaan (Bourdieu & Passeron, 1977; Karsten, Roeleveld, Ledoux, Felix & Elshof, 2002). Deze bevindingen geven onderbouwing voor het scenario waarin tolerantienormen inderdaad niet aan de hand van opleidingsniveau gemeten dienden te worden en er dus niet met zekerheid gesteld kan worden dat er geen relatie is tussen tolerantienormen in een provincie en anti-immigranten attitudes.

Tenslotte werd er voor de verwachte interactie-effecten van het percentage niet-westerse immigranten en tolerantienormen in een provincie op de relatie tussen interetnisch contact in de buurt en anti-immigranten attitude geen bewijs gevonden.

Met ons onderzoek poogden we vooruitgang te boeken door de vraag te stellen in hoeverre anti-immigranten attitudes bij autochtonen verklaard kunnen worden door individuele karakteristieken, provinciale karakteristieken en door de interactie tussen beiden. Echter werd er slechts bevestiging gevonden voor de contacthypothese op individueel niveau. Interetnisch contact als verklaring voor minder anti-immigranten attitudes bleek dus een houdbare theorie te zijn. Gegeven het feit dat er zowel op individueel als op provinciaal niveau geen enkel bewijs voor de etnische competitietheorie werd gevonden, is de vraag op zijn plaats of deze theorie nog wel zo houdbaar is en of deze niet aan vervanging toe is. Kortom, het percentage niet-westerse immigranten in Nederland neemt toe (CBS, 2017a) en het hedendaagse Nederlandse conflict omtrent anti-immigranten attitudes neemt een prominente rol in, maar de etnische competitie die autochtonen zouden ervaren, blijkt voor deze anti-immigranten attitudes niet de oorzaak. Het feit dat ook de mate van tolerantienormen in een provincie geen verklaring voor anti-immigranten attitudes bleek te bieden, kan duiden op het scenario dat tolerantienormen in een provincie geen invloed hebben op anti-immigranten attitudes of op het scenario dat tolerantienormen in dit onderzoek verkeerd gemeten zijn, wat erop zou duiden dat er gebreken kleven aan de theorie van Nunn et al. betreffende opleidingsniveau als indicator voor tolerantienormen. Concluderend kan dus gesteld worden dat de bevindingen van dit onderzoek slechts duiden op de relatie tussen individuele karakteristieken en anti-immigranten attitudes. Voor effecten van provinciale karakteristieken en interacties werd geen bewijs gevonden.

Aan dit onderzoek is ook een aantal beperkingen verbonden. In de NELLS dataset ontbreken respondenten uit Drenthe, Flevoland en Zeeland, wat inhoudt dat deze dataset geen perfecte weerspiegeling van de Nederlandse populatie weergeeft. Dit doet af aan de kwaliteit van dit onderzoek naar anti-immigranten attitude aangezien relatief gezien de meeste niet-westerse immigranten gehuisvest zijn in Flevoland en de minste in Drenthe en Zeeland (CBS, 2016a). Het feit dat de provincies met de meest extreme waarden niet in het onderzoek worden meegenomen, kan significante verschillen in resultaten hebben veroorzaakt aangezien er grote verschillen bestaan tussen het gemiddelde percentage niet-westerse immigranten in de provincies en het percentage niet-westerse immigranten in deze drie specifieke provincies. Wanneer de resultaten gegeneraliseerd worden naar de gehele populatie kan dit een vertekend beeld opleveren en doet dit af aan de validiteit van het onderzoek aangezien er eigenlijk slechts een uitspraak over de overgebleven negen provincies gedaan kan worden. Om dit probleem te verhelpen zou vervolgonderzoek er goed aan doen, gebruik te maken van data welke informatie over respondenten uit alle Nederlandse provincies bevat.

Ten tweede is ervoor gekozen om gebruik te maken van data uit de tweede wave aangezien relevante variabelen voor dit onderzoek, zoals interetnisch contact in de buurt, slechts in de tweede wave zijn opgenomen. Echter heeft een groot aantal respondenten dat deel uitmaakte van wave 1, niet deelgenomen aan wave 2 waardoor de samenstelling van de respondenten uit wave 2 minder representatief is voor de Nederlandse populatie dan die van wave 1. Het grote aantal respondenten dat niet aan wave 2 heeft deelgenomen, blijkt niet random te zijn en kan de resultaten van het onderzoek in die zin beïnvloed hebben. Uit gegevens over representativiteit van wave 2 bleek onder andere dat oudere respondenten vaker geneigd waren deel te nemen aan wave 2 dan jongere respondenten (Tolsma et al., 2014). Gezien het feit dat de controlevariabele leeftijd in dit onderzoek significant bleek, kan dit de resultaten beïnvloed hebben. Door de afname in representativiteit die van deze uitval het gevolg is, komen de betrouwbaarheid en nauwkeurigheid in het geding indien er naar de gehele Nederlandse bevolking gegeneraliseerd wordt. De data waarop de resultaten van dit onderzoek zijn gebaseerd, komen namelijk niet meer helemaal overeen met de daadwerkelijke situatie in Nederland. Effecten kunnen hierdoor lager of hoger uit zijn gevallen dan het geval zou zijn geweest wanneer wave 1 gebruikt werd. Daarnaast kan een afname in steekproefgrootte ervoor gezorgd hebben dat er minder significante resultaten zijn gevonden. Wellicht waren er wel significante effecten voor determinanten op provinciaal niveau of interacties gevonden indien van wave 1 kon worden uitgegaan. Vervolgonderzoek zou er goed aan doen gebruik te maken van een meer representatieve, en eventueel grotere steekproef.

Ten derde is er in dit onderzoek gebruik gemaakt van een regressieanalyse om anti-immigranten attitudes te verklaren aan de hand van individuele en provinciale factoren. Echter worden er voor dit onderzoek gegevens gebruikt die afkomstig zijn van verschillende niveaus (levels), namelijk gegevens van individueel en provinciaal niveau. Aangezien er meerdere respondenten uit dezelfde provincie in de steekproef zitten, zullen hun antwoorden van elkaar afhangen doordat ze te maken hebben met dezelfde kenmerken van de provincie. Een belangrijke voorwaarde voor de regressieanalyse is onafhankelijkheid van respondenten uit de steekproef en deze wordt hierdoor geschonden. Een multi-levelanalyse is geschikt voor de analyse van dit soort hiërarchische data. Het verschil met een regressieanalyse is het feit dat onafhankelijke variabelen bij een multi-levelanalyse gedefinieerd kunnen worden op verschillende niveaus (Hox, Kreft & Hermkens, 1991). Bij multi-levelanalyse wordt er gekeken naar een verband tussen variabelen over alle groepen (provincies) heen terwijl er rekening wordt gehouden met de mogelijke afhankelijkheden tussen respondenten uit een provincie. Een regressieanalyse daarentegen gaat ervan uit dat de verschillende effecten niet over de provincies variëren maar dat deze voor de hele steekproef hetzelfde zijn. De toegevoegde waarde van een multi-levelanalyse is nu het feit dat deze naast effecten die voor de gehele onderzoekspopulatie vastliggen, ook effecten schat die tussen de provincies variëren. Een afwijking van deze eerste effecten wordt nu dus veroorzaakt door de provincie waarin de respondent woont (Verboon & Peels, 2014). Het uitvoeren van een multi-levelanalyse zou voor vervolgonderzoek dus van toegevoegde waarde zijn aangezien dan nauwkeurig kan worden vastgesteld welk deel van de anti-immigranten attitude door individuele en welk deel door provinciale determinanten wordt bepaald.

Tot slot zijn de respondenten uit de dataset relatief gezien niet gelijk over de provincies verdeeld. Dit brengt het probleem met zich mee dat cases uit provincies die oververtegenwoordigd zijn in de dataset, een groter aandeel hebben in de resultaten dan cases die afkomstig zijn uit ondervertegenwoordigde provincies. Dit kan er opnieuw voor zorgen dat er een vertekend beeld uit de resultaten voortvloeit waardoor voorzichtigheid dient te worden betracht in het trekken van conclusies. Echter kan deze limitatie van een ongelijke verdeling door middel van een multi-levelanalyse worden verholpen. Door gebruik te maken van verschillende levels kan uitgesloten worden dat deze ongelijke verdeling de resultaten beïnvloedt. Waar de resultaten van een regressieanalyse door deze ongelijke verdeling een vertekend beeld van de populatie op kunnen leveren, is dit bij een multi-levelanalyse niet aan de orde aangezien hier de verschillende groepen (provincies) los van elkaar getrokken worden (Verboon & Peels, 2014). Indien vervolgonderzoek niet kan voorkomen dat er gebruik wordt

gemaakt van een dataset waarin respondenten ongelijk over provincies zijn verdeeld, is het uitvoeren van een multi-levelanalyse aan te raden.

Gezien het feit dat er in dit onderzoek bewijs gevonden wordt voor de positieve gevolgen van interetnisch contact in de buurt op attitudes ten opzichte van niet-westerse immigranten, zouden beleidsmakers hierop in kunnen spelen door beleid te vormen wat het hebben van interetnisch contact in de buurt in de hand werkt. Hierbij kan gedacht worden aan beleid wat toeziet op de interetniciteit van wijken en wat segregatie tegengaat. Uit onderzoek is gebleken dat autochtonen gemiddeld een hoger inkomen hebben dan niet-westerse immigranten (CBS, 2017b) en hieruit kan geconcludeerd worden dat autochtonen over het algemeen in duurere huizen wonen dan niet-westerse immigranten. Om deze interetniciteit van wijken te waarborgen zouden wijken bijvoorbeeld uit huizen van uiteenlopende prijsklassen kunnen bestaan. Ook kan er op lager, bijvoorbeeld buurtniveau, op de bevinding van dit onderzoek ingespeeld worden door interetnische activiteiten in de buurt te organiseren. Hierbij valt te denken aan het organiseren van multiculturele avonden in buurthuizen waarop mensen van verschillende etniciteiten bijvoorbeeld maaltijden koken om anderen kennis te laten maken met hun cultuur. Eén van de vele bekende citaten van Maarten van Rossem (2012), “Als we alle Nederlanders iets zouden verwijten die het ontbreekt aan algemene ontwikkeling, zouden we 90% van de bevolking kunnen exporteren”, welke gebaseerd is op de dikwijls gebruikte uitdrukking en tevens titel van dit onderzoek “Onbekend maakt onbemind”, duidt op het algehele tekort aan multiculturele kennis in Nederland en dus het belang van dergelijk beleid.

Literatuur

- Adorno, T. W., Frenkel-Brunswick, E., Levinson, D. J., & Sanford, R. N. (1950). *The authoritarian personality*. Engeland, Oxford: Harpers.
- Allport, G. W. (1954). *The nature of prejudice*. Engeland, London: Addison-Wesley.
- Andriessen, I., Dagevos, J., Nievers, E., & Boog, I. (2007). *Discrimination Monitor 2007*. Nederland, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Bourdieu, P. & Passeron, J. (1977). *Reproduction in education, society and culture*. London: Sage.
- Burns, P., & Gimpel, J. G. (2000). Economic insecurity, prejudicial stereotypes, and public opinion on immigration policy. *Political science quarterly*, 115(2), 201-225.
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2014). *Inkomen, arbeidsdeelname, opleidingsniveau, vermogen en sociale samenhang naar regio*. Verkregen van <https://www.cbs.nl/nl-nl/maatwerk/2014/43/inkomen-arbeidsdeelname-opleidingsniveau-vermogen-en-sociale-samenhang-naar-regio>
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2015). *Sociale samenhang 2015*. Nederland, Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Centraal Bureau voor de Statistiek Statline. (2016a). *Bevolking; leeftijd, herkomstgroepering, geslacht en regio, 1 januari*. Geraadpleegd op 17-03-2017 van <http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?DM=SLNL&PA=37713&D1=0,3,6&D2=0&D3=0-4&D4=0,5-16&D5=1&HDR=T,G4&STB=G1,G3,G2&VW=T>
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2016b). *Jaarrapport integratie 2016*. Verkregen van <https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2016/47/jaarrapport-integratie-2016>
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2017). *Arbeidsdeelname; kerncijfers provincie*. Verkregen van <http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?DM=SLNL&PA=83523NED&D1=0-2,11-12&D2=0,5-16&D3=59,68&HDR=G2,T&STB=G1&VW=T>
- Centraal Bureau voor de Statistiek Statline (2017a). *Bevolking; kerncijfers*. Geraadpleegd op 14-06-2017 van <http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?DM=SLNL&PA=37296ned&D1=26,36,38&D2=40,45,50,55,60,1&HDR=G1&STB=T&VW=T>
- Centraal Bureau voor de Statistiek Statline (2017b). *Gemiddeld inkomen; particuliere huishoudens naar diverse kenmerken*. Geraadpleegd op 14-06-2017 van <http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?DM=SLNL&PA=70843ned&D1=6&D2=0-1,8-9,15,18&D3=17,23&D4=1&HDR=G3,T,G1&STB=G2&VW=T>

- Chu, D., & Griffey, D. (1985). The contact theory of racial integration: The case of sport. *Sociology of Sport Journal*, 2(4), 323-333.
- Dustmann, C., & Preston, I.P. (2007). Racial and economic factors in attitudes to immigration. In: *e B.E. Journal of Economic Analysis & Policy*, jg. 7, nr. 1, art. 62.
- Forbes, H. D. (1997). *Ethnic conflict: Commerce, culture, and the contact hypothesis*. Verenigde Staten, Connecticut: Yale University Press.
- Fuchs, D., Gerhards, J., & Roller, E. (1993). Wir und die Anderen: Ethnozentrismus in den zwölf Laendern der europaeischen Gemeinschaft. *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 2, 238-253
- Gijsberts, M., van der Meer, T. W. G., & Dagevos, J. (2011). Schildpadgedrag in multi-etnische wijken? De effecten van etnische diversiteit in stad en buurt op dimensies van sociale cohesie. *B en M: Tijdschrift voor Beleid, Politiek en Maatschappij*, 38.
- Hainmueller, J., & Hiscox, M. J. (2007). Educated Preferences. Explaining Attitudes Towards Immigration in Europe. *International Organization*, 61(2), 399-442.
- Hamberger, J., & Hewstone, M. (1997) Inter-ethnic contact as a predictor of blatant and subtle prejudice: test of a model in four West European nations. *British Journal of Social Psychology*, 36, 173-190.
- Hooghe, M., Reeskens, T., Stolle, D., & Trappers, A. (2009). 'Ethnic Diversity and Generalized Trust in Europe. A Cross-National Multilevel Study' in *Comparative Political Studies*, 42 (2), 198-223.
- Hox, J. J., Kreft, I. G., & Hermkens, P. L. (1991). The analysis of factorial surveys. *Sociological Methods & Research*, 19(4), 493-510.
- Jackman, M. & Muha, M. (1984). Education and intergroup attitudes: moral enlightenment, superficial democratic commitment or ideological refinement? *American Sociological Review*, 49, 751-769
- Kaiser, H. F. (1960). The application of electronic computers to factor analysis. *Educational and psychological measurement*, 20(1), 141-151.
- Karsten, S., Roeleveld, J., Ledoux, G., Felix, C. & Elshof, D. (2002). *Schoolkeuze in een multi-etnische samenleving*. Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut.
- Kiesraad. (2017). *Officiële uitslag Tweede Kamerverkiezing 15 maart 2017*. Verkregen van <https://www.kiesraad.nl/actueel/nieuws/2017/03/20/officiële-uitslag-tweede-kamerverkiezing-15-maart-2017>

- Kullberg, J. (2006). *De tekentafel neemt de wijk*. Nederland, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Lubbers, M., Gijsberts, M. & Scheepers, P. (2002). Extreme right-wing voting in Western Europe. *European Journal of Political Research*, 41(3), pp. 345-378.
- Maas, I., & van Tubergen, F. (2006). *Allochtonen in Nederland in internationaal perspectief. Mens & Maatschappij*. Nederland, Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Missinne, S., & Bracke, P. (2012). Depressive Symptoms among Immigrants and Ethnic Minorities: A Population Based Study in 23 European Countries. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 47(1), 97-109.
- NRC. (2016). *De PVV is niet meer alleen voor de boze blanke oudere man*. Verkregen van <https://www.nrc.nl/nieuws/2016/02/20/pvv-trekt-nieuwe-kiezers-1589978-a485756>
- Nunn, C. Z., Crockett, H. J., & Williams, J. A. (1978). *Tolerance for nonconformity*. Verenigde Staten, New York: Jossey-Bass Incorporated Pub.
- Olzak, S. (1992). *The dynamics of ethnic competition and conflict*. Verenigde Staten, Stanford: Stanford University Press.
- Partij voor de Vrijheid. (2017). *Concept - Verkiezingsprogramma PVV 2017-2021*. Verkregen van <http://www.pvv.nl/images/Conceptverkiezingsprogrammama.pdf>
- Pettigrew, T. (1998). Intergroup Contact Theory. *Annual Review Psychology*, 49, 65-85.
- Pettigrew, T.F., & Meertens, R.W. (1995). Subtle and blatant prejudice in western Europe. *European Journal of Social Psychology*, 25, 57-75.
- Pettigrew, T. F., & Tropp, L. R. (2006). A meta-analytic test of intergroup contact theory. *Journal of personality and social psychology*, 90(5), 751.
- Quillian, J. (1995). American Sociological Review. *Prejudice as a response to perceived group threat: Population composition and anti-immigrant and racial prejudice in Europe*. England, Cambridge: American Sociological Review.
- Savelkoul, M., Gesthuizen, M., & Scheepers, P. (2011). Explaining relationships between ethnic diversity and informal social capital across European countries and regions: Tests of constrict, conflict and contact theory. *Social Science Research*, 40(4), 1091-1107.
- Scheepers, P., Felling, A., & Peters, J. (1990). Social conditions, authoritarianism and ethnocentrism: a theoretical model of the early Frankfurt School updated and tested. *European Sociological Review*, 15-29.

- Scheepers, P., Gijsberts, M., & Coenders, M. (2002). Ethnic exclusionism in European countries. Public opposition to civil rights for legal migrants as a response to perceived ethnic threat. *European sociological review*, 18(1), 17-34.
- Schlueter, E., Meuleman, B. & Davidov, E. (2013). Immigrant Integration Policies and Perceived Group Threat: A Multilevel Study of 27 Western and Eastern European Countries. *Social Science Research*, 42(3), 670-682.
- Sides, J., & Citrin, J. (2007). European Opinion About Immigration. The Role of Identities, Interests and Information. *British Journal of Political Science*, 37(3): 477-504.
- Sniderman, P.M., Hagendoorn, L, & Prior, M. (2004). Predisposing Factors and Situational Triggers. Exclusionary Reactions to Immigrant Minorities. *American Political Science Review*, 98(1): 35-49.
- Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. *The social psychology of intergroup relations*, 33(47), 74.
- Tolsma, J., Gerbert K., de Graaf, P.M., Kalmijn, M., & Monden, C.W.S. (2014). *The Netherlands Longitudinal Lifecourse Study (NELLS, Panel)*. Radboud University Nijmegen, Tilburg University & University of Amsterdam, Netherlands.
- Tolsma, J., van der Meer, T., & Gesthuizen, M. (2009), The Impact of Neighborhood and Municipality Characteristics of Social Cohesion in the Netherlands. *Acta Politica*, 0(0), 1-28.
- Van der Paauw, M., & Flache, A. (2012). Lokale concentratie van allochtonen en steun aan de PVV-Het effect van het percentage niet-westerse allochtonen op het percentage PVV-stemmen, in 246 gemeenten in 2006. *Mens en maatschappij*, 87(4), 371-394.
- Van der Waal, J., de Koster, W., & Achterberg, P. H. J. (2011). Stedelijke context en steun voor de PVV: Interetnische nabijheid, economische kansen en cultureel klimaat in 50 Nederlandse steden. *Res Publica: Belgian journal of political science*, 53(2), 189-207.
- Van Hoesel, P. H., Leeuw, F. L., & Mevissen, J. W. M. (2005). *Beleidsonderzoek in Nederland: kennis voor beleid: ontwikkeling van een professie*. Nederland, Assen: Uitgeverij van Gorcum.
- Van Praag, C. (2003). Wederzijdse beeldvorming. In: Dagevos, J., Gijsberts, M., & Van Praag, C. (red.), *Rapportage Minderheden 2003* (pp.363-392). Nederland, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Van Rossem, M. (2012, 10 april). De Wereld Draait Door. Versluis, M. Vara. Amsterdam, Nederland.

- Van Stokkom, B. (2003). *Deliberatie zonder democratie? Ongelijkheid en gezag in interactieve beleidsvorming*. Nederland, Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Verboon, P. & Peels, D (2014). *Mediatieanalyse*. Open Universiteit, Nederland
- Zoontjes, P.J.J. (2003). Bijzonder en openbaar onderwijs. In T. Bertens (Ed.), *Recht en religie, bijzonder nummer* (pp. 59-68). Nederland, Nijmegen: Ars Aequi.